

Pestrý obraz české, slovenské a ukrajinské vzájemnosti na pozadí společné historie Podkarpatské Rusi

Miroslav Procházka (České Budějovice)

Чехи і Словаки в Україні: Спільні сторінки історії та культури України, Чехії, Словаччини, збереження історичної пам'яті, культурної спадщини для нащадків. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. 411 с. ISBN 978-617-7404-94-0.

Blížící se výročí oficiálního připojení Podkarpatské Rusi (dnes Zakarpatské oblasti Ukrajiny) k Československé republice na jaře 1919 ožívuje zájem o historii i současnost tohoto regionu. Jednu z prvních jubilejních akcí uspořádaly na základě iniciativy Užhorodské národní univerzity podkarpatské organizace a spolky organizující českou a slovenskou národnostní menšinu na Ukrajině. Jednalo se o mezinárodní konferenci a diskusní fórum uskutečněné v Užhorodě 25.–26. 6. 2018. Výstupem tohoto setkání historiků, slavistů a literárních badatelů se stala publikace, mapující minulé i současné otázky vztahů Čechů a Slováků v regionu. Čtenáři se dostává materiál v ukrajinském a v případě dvou příspěvků též v českém jazyce, kde pohledem ukrajinských autorů prožíváme stále živý odkaz Československé republiky. Mnohdy idealizovaný a zkreslovaný pohled na „Afriku pod Karpatami“, na bukolickou idylu zaostalého venkovského kraje prosperujícího díky podpoře meziválečné republiky, je podroben pečlivému rozboru opřenému o dobové archivní prameny a o náhled z perspektivy ukrajinské historické zkušenosti.

Publikace samotná má charakter konferenčního sborníku. Jeho redakční úprava však tenduje k vytvoření logicky propojeného textu, majícího charakter odborné monografie. Materiál je uveden rozsáhlou předmluvou, obsahující analýzu historické snahy o autonomii Zakarpatské oblasti a dále je rozdělen do dvou částí. První část nazvanou *Od Československa k České republice a Slovensku – společné stránky dějin, zachování národnostní svéráznosti, osvětového a kulturně duchovního rozvoje Zakarpatí v československém období v 20. a 30. letech 20. století* tvoří 17 příspěvků

zaměřených spíše historicky. Druhá část *Formování nové elity za podmínek demokratické národní a osvětové politiky První Československé republiky* pak obsahuje 10 textů mapujících především osobnosti kultury regionu.

Úvodní stať historika Sergie Fedaka zachycuje dvacet let usilování podkarpatských politických elit o dosažení autonomie v rámci ústavního pořádku meziválečného Československa. Klíčovou postavou zde je Grigorij Žatkovič, iniciátor začlenění Zakarpatské oblasti bývalých Uher do nově vznikajícího státu. Autor připomíná Masarykův příslib autonomie a konfrontuje jej s následnou nezastřeně centralistickou politikou Prahy na začátku dvacátých let. Tehdy vznikla první velká trhlina ve vztazích místních politiků a pražské vlády a nadešel důvod i čas pro Žatkovičův odchod zpět do USA. Autor dále ukazuje na československý vliv promítající se do sociálních, ekonomických a kulturních aspektů života na Podkarpatské Rusi. Studie objektivně líčí jak úspěchy té doby, tak tendence k ekonomickému využívání dominance československého průmyslu a výroby a negativně hodnotí kolonialistický přístup projevující se v hospodářských procesech v regionu. Autorův postoj tudíž nezračí adoraci společného státu, v kritickém duchu čteme o důsledcích pragmatické politiky, o ekonomickém zneužívání moci dominantních českých firem, o neporozumění rusínské kultuře, jazyku a o nevyslyšení volání podkarpatského národa po emancipaci. Na druhou stranu autor shrnuje, že československé období přineslo nemalé pozitivní civilizační kroky, díky nimž je dodnes v povědomí obyvatel regionu tato doba vnímána jednoznačně pozitivně.

Následující první část publikace svědčí o koncepci postavené na komparaci minulého a současného. Kolektiv autorů tvoří odborníci na historii, dějiny školství, ekonomiku, politologii a slavistiku. Z dvaceti textů, s vědomím malého prostoru této zprávy, vybíráme reflexi následujících čtyř nejrozsáhlejších statí. Historik Oleksandr Kravčuk na základě analýzy českých a ukrajinských pramenů připomíná vliv T. G. Masaryka na emancipaci Podkarpatské Rusi. Všímá si Masarykova jednání se Žatkovičem a jejich vzájemné počáteční porozumění procesům začlenění regionu do společného státu. Analyzuje průběh Masarykovy návštěvy v zemi a komentuje výroky, které prezident vyslovil na konto duchovní emancipace rusínského národa. Následně autor hodnotí ekonomický rozvoj země a představuje některé investice, které inicioval mimo jiné také první prezident. V závěru text konstatuje, že československý projekt obnovy země nebyl dokončen. Autor cituje Benešův výrok z roku 1934, kdy tehdy ještě ministr zahraničí predikuje: „*dokončit rekonstrukci Podkarpátí bude trvat ještě 15–20 let*“. Přes přerušovaný vývoj Kravčuk považuje meziválečné období za „*světovou stránku historie kraje*“.

Historička Tetjana Sergienko přináší rozsáhlou studii, v níž na 39 stranách nalezneme faktograficky cennou analýzu činnosti společenských organizací Čechů na Zakarpatí. Článek přehledově uvádí jak spolkové aktivity v meziválečném období, tak, a to především, v současnosti. Velmi podrobně jsou zmapovány akce, spolky a osobnosti a jejich aktivity, a to od roku 2010 do roku 2018. Text tak čtenáři systemizuje fakta, která se jinak postupně zasouvají do zapomněných regionálních a spolkových archivů.

Podobným způsobem, ale o slovenské menšině v regionu, informuje čtenáře předseda Matice slovenské na Ukrajině Josif Hajniš. Jeho stať obsahuje informativní zhodnocení kulturní emancipace slovenské menšiny na Zakarpatí. Autor prezentuje řadu zajímavých dat. Dokládá například, že z původního počtu téměř 38 000 Slováků v roce 1930 klesl počet obyvatel slovenské národnosti na 7 000 obyvatel. Konec Československa a nástup maďarské a poté sovětské

vlády zastavil jakékoli emancipační postupy, které slovenskou menšinu podporovaly. Většina Slováků proto využila nabídky sovětské vlády a na konci čtyřicátých let přesídlila na Slovensko. Ti, kteří zůstali, byli vystaveni asimilačním tlakům v duchu ideologie jediného sovětského národa. Teprve éra „perestrojky“ a přijetí *Deklarace práv národností* (1991) a zákona o národnostních menšinách Ukrajiny (1992) umožnil dynamický rozvoj práv, svobod a kultury slovenského národa na Ukrajině. Autor představuje činnost Matice a spolkový život současných Slováků. V závěru textu také upozorňuje na existující problémy: v lokalitách, kde žije slovenská menšina, se nedaří zajistit liturgii v slovenském jazyce, vyučování slovenštiny má stále charakter nepovinného kroužku a je mu vyčleněno jen málo hodin, vydávání jediného periodika ve slovenštině (Podkarpatský Slovák) nemá stabilní finanční podporu a Ukrajinskému centru slovenské kultury v Užhorodu se nedostává pomoci ani ze slovenské, ani z ukrajinské strany a funguje jen na bázi dobrovolných příspěvků. Přesto autor konstatuje, že slovenská menšina má v Zakarpatském regionu vytvořenu platformu, díky níž se kulturní život Slováků nezastavil.

Velký prostor dali editoři textu příspěvkům, které analyzují oblast školství a týkají se rozvoje vzdělanosti. Například Jurij Hercoh přináší rozsáhlou zprávu o organizačních a obsahových aspektech rozvoje vzdělávání v Zakarpatí v letech 1919–1938. Text je hodnotným zdrojem informací o administrativních systémech řízení školy v regionu, dozvídáme se ale také o výsledcích dvacetiletého investování do rozvoje školské soustavy. Autor připomíná řadu úspěchů v této oblasti. Například zdůrazňuje, že se podařilo zvýšit počet škol. V roce 1919 existovalo 475 základních škol, v roce 1938 již 803. Dále autor připomíná, jak důležité bylo zachování národnostního charakteru školství. Základní školy v oblasti byly rusínské, československé, maďarské, německé, rumunské a židovské, zvláštností bylo založení cikánské školy v Užhorodu, a to s vyučovacím jazykem slovenským. Československu se také založením učitelského ústavu a příchodem učitelů z Čech a Slovenska podařilo zvládnout

katastrofální nedostatek učitelů: v roce 1919 na jednoho učitele základní školy připadalo 100 žáků, v roce 1938 již jen 45; tedy z 975 učitelů v roce 1920 jejich počet narostl na 3320 v roce 1938. Přesto se nepodařilo zaostalost kraje zcela překonat. Autor uvádí, že ještě v roce 1938 20 % dětí nedocházelo pravidelně do základních škol, mezi mládeží 10 % populace neumělo číst a psát a mezi dospělými dosahovala negramotnost 27 %. Přesto byly úspěchy v oblasti vzdělávací politiky v regionu zřetelné.

Druhá část sborníku obsahuje devět statí, jejichž autoři se věnují významným osobnostem regionu a zhodnocují jejich vliv na rozvoj rozmanitých oblastí kultury (literatura, film, výtvarné umění, sport aj.). Např. Viktoria Manailo-Prichodko analyzuje inspirační zdroje pražské umělecké školy a ukrajinského lidového výtvarného umění na tvorbu významného podkarpatského malíře Fedira Manaila. Vira Madjar-Novak dokumentuje vliv absolventů českých škol na rozvoj odborné hudební kultury Zakarpatska. Mykola Mušinka zhodnocuje přínos Floriana Zapletala v oblasti zkoumání dějin a kultury regionu. Stepan Selmenskyj zachycuje dějiny sportu kraje a přináší přehled aktuálního rozvoje základních druhů sportovních činností v regionu. Marija Čornyj se zabývá

důsledně zpracovaným přehledem periodického tisku, který v regionu vycházel ve dvacátých a třicátých letech. Rita Kindlerová připomíná, jak málo se překladatelé věnují poezii Tarase Ševčenko, a srovnává kvalitu překladů posledních let. Oles Opryščuk přibližuje koločavské pobyty Ivana Olbrachta, věnuje se legendám spojeným s Nikolou Šuhajem a konkretizuje okolnosti natáčení filmu *Marijka nevěrnice* v Koločavě a okolí v třicátých letech 20. století.

Publikace, kterou jsme se pokusili ve stručnosti představit, nabízí čtenáři zajímavé pohledy na rozmanité oblasti ukrajinsko-českých a ukrajinsko-slovenských vzájemností. Jednotlivé statě mají vysokou odbornou úroveň, opírají se o kvalitní literární zdroje a archivní materiály a svědčí také o výborné znalosti pramenů české a slovenské proveniencí. Je patrné, že odkaz československé republiky je ukrajinským badatelům vděčným tématem a že na ukrajinských vysokých školách je výzkum orientovaný tímto směrem podporován. Stejně tak je zjevné, že státní archivy v Užhorodu a Berehovu nabízejí pro další výzkumy tohoto období kvalitní archivní fondy. Je tak vytvořeno výborné zázemí pro další kvalitní publikační počiny a pro rozšíření vědecké spolupráce českých, slovenských a ukrajinských vysokých škol.

PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.

Katedra pedagogiky a psychologie

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita

Jeronymova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

mproch@pf.jcu.cz